

ПІДПРИЄМНИЦТВО І МАЛИЙ БІЗНЕС: ОСНОВНІ АКЦЕНТИ

В статті висвітлено основні підходи до класифікації малих підприємств. Проаналізовано економічну природу малого підприємництва. Систематизовано чисельні визначення малого підприємництва. Запропоновано шкалу визначення суб'єктів малого підприємництва

Проблема створення і розвитку малих підприємств має особливе значення для нашої економіки. Малий бізнес сприяє створенню умов для позитивних структурних змін в економіці України. Підтримуючи малий та середній бізнес, держава стимулює діяльність вітчизняних виробників. Крім того, розвиток малого бізнесу формує умови для забезпечення зайнятості населення України, сприяє створенню нових робочих місць та вирішенню питання безробіття.

Саме у секторі малого підприємництва у розвинутих країнах створюється і функціонує чимала кількість національних ресурсів, яка є живильним середовищем для середнього і великого підприємництва та поступу національної економіки загалом. За роки ринкового реформування в окремих галузях вітчизняної економіки уже склався сектор малого підприємництва, який насичує ринок товарами і послугами, створює додаткові робочі місця. Проте, малий бізнес ще не став в Україні реальною базою для розвитку ринкової економіки, джерелом послаблення монополізму і посилення конкуренції.

Розширення сектору малого бізнесу гальмують недостатня фінансова база його розвитку, недосконала державна політика щодо його підтримування, обмеження на окремі види діяльності, адміністративні перешкоди,

несформована позитивна громадська думка щодо підприємницької діяльності тощо. Усе це актуалізує дослідження фінансових джерел розвитку підприємств малого бізнесу, його ролі і місця в стабілізації розвитку вітчизняної економіки

Перші спроби систематичного теоретичного осмислення підприємництва почалися ще в XVII ст. Уперше поняття „підприємець” у науковий обіг увів англійський банкір-економіст Ричард Кантільйон. Протягом XVIII-XIX ст.. вагомий внесок у дослідження підприємництва зробили відомі західні економісти А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.-Б.Сей, А. Маршалл та інші. У дослідженнях Карла Маркса простежується посилення інтересу до організаційно-творчих компонентів підприємництва, як і до умов масової безпосередньо соціальної творчості взагалі.

На сьогодні теоретичні проблеми розвитку малого підприємництва є предметом активних досліджень вчених-економістів усіх країн світу. Зокрема, в Україні ці питання вивчають О. Барановський, З. Варналій, Я. Жаліло, Ю. Іванов, В. Ляшенко, І. Разумкова, С. Реверчук, В. Сизоненко та інші.

Найчастіше питання, пов'язані із розвитком малого бізнесу та забезпеченням його фінансовими ресурсами висвітлюються і полемізуються на сторінках наукових журналів, таких як "Економіка України", "Фінанси України", "Економіст" та у газетах "Фінансова Україна", "Голос України", "Дзеркало тижня", "Інвестиційна газета", "Україна Business", "Урядовий кур'єр" й ін. Водночас не всі аспекти цієї складної і багатогранної проблеми з'ясовані та отримали належне обґрунтування, зокрема в умовах перехідної економіки. Багато положень є суперечливими і дискусійними.

Суб'єкти підприємницької діяльності можна класифікувати за окремими критеріями залежно від конкретних завдань дослідження, аналізу, мети тощо. Так, за функціональним призначенням виділяють три види підприємництва:

виробниче, комерційне та фінансове. Відповідно до масштабів діяльності підприємництво поділяють на мале, середнє та велике. Класифікація за масштабом діяльності має винятково важливе значення, тому що дає можливість виявити й проаналізувати сильні та слабкі сторони кожного з перелічених суб'єктів, визначити оптимальні варіанти їхнього співвідношення та взаємодії і на цій підставі дати відповідні рекомендації. Найважливішою складовою ринкової економіки має бути існування та взаємодія багатьох великих, середніх і малих підприємств, оптимальне співвідношення їх [1].

Треба зазначити, що ключовим елементом зовнішнього середовища малого підприємництва є великий бізнес. Про це свідчить і світовий досвід. Зокрема, відомі російські вчені-економісти зазначають, що "...економіка західних країн базується на двох засадах — на великих організаційно-господарських структурах, з одного боку, та малому бізнесі, — з іншого. Перша надає їй стабільності й керованості, відкриває шлях до великомасштабної реалізації науково-технічних новацій; друга створює конкурентне середовище, забезпечує виробництву гнучкість та індивідуалізацію"[7].

Об'єктивна необхідність розвитку малого підприємництва зумовлена також змінами, що відбуваються у великому виробництві на сучасному етапі. У західній літературі, зокрема, підкреслюється, що в зовнішньому середовищі великого виробництва спостерігається, по-перше, загострення конкуренції в глобальному масштабі внаслідок розвитку транспорту, інформатики та засобів комунікацій; по-друге, підвищення ступеня невизначеності зовнішнього середовища внаслідок істотного сповільнення темпів зростання у всіх індустріально розвинених країнах; по-третє, посилення тенденції до фрагментації ринків через диференціацію споживчого попиту. Зазначається,

що зовнішні зміни, які відбуваються, не змогли не викликати відповідної реакції корпорацій, котрі пристосовуються до нових умов, і що глобалізація конкуренції веде до зростання їхньої спеціалізації, тоді як невизначеність та фрагментація ринків змушують компанії посилювати гнучкість господарювання й інтенсифікувати пошук нових шляхів диференціації продукції та послуг, що виробляються.

Таким чином, явно виникає суперечність між тенденцією до спеціалізації, що передбачає концентрацію однакового виробництва, та посиленням диференціації, тобто розширенням спектру виробництва товарів. Формою розв'язання зазначеної суперечності стає гнучке (диференційоване) масове виробництво. Про це свідчить розвиток великих господарських структур за останні два десятиліття.

Аналіз економічної природи малого підприємництва визначається двома обставинами: по-перше, воно об'єктивно існує і розвивається як певна цілісність, сектор економіки (національного, регіонального, місцевого рівнів); по-друге, воно є особливим типом підприємницької діяльності. Підхід до малого підприємництва як сектору економіки засновано на виявленні єдності двох сторін суспільного виробництва: соціально-економічної та організаційно-технічної. Перша сторона — це виробничі відносини, які утворюють суспільну форму виробництва. Друга сторона — це продуктивні сили, тобто сукупність матеріально-речових елементів виробництва, робочої сили та форм організації виробництва. Причому остання "відображає (відповідно до рівнів кооперування та поділу праці, які склалися) способи та систему концентрації, централізації та спеціалізації виробництва"[5].

У контексті аналізу економічної суті малого підприємництва виключно

важливо мати на увазі, що саме форми організації виробництва є об'єктивною основою утворення підприємств різних розмірів.

Структура економіки (галузі) за розміром передбачає співіснування підприємств різних розмірів, у тому числі й малих, які утворюють відповідну групу. Цю сукупність виробничого осередка, не великого за масштабом, характеризує поняття "дрібне виробництво". Суспільною формою малої виробничої одиниці в умовах ринкової економіки стає мале підприємство. Головними економічними рисами його є: відособленість (тобто господарювання на свій страх і ризик); спеціалізація на будь-якому виді діяльності; реалізація виробничих товарів (послуг) через купівлю-продаж на ринку. Таким чином, мова йде про мале товарне підприємство.

Соціально-економічна природа малого підприємства доповнюється іншими обставинами, а саме: мале підприємство може бути засноване на особистій праці власника та членів його сім'ї, а також — на використанні найманої праці у поєднанні з виробничо-управлінською діяльністю господаря (його сім'ї).

Мале підприємство є "клітинкою малого підприємництва". Отже мале підприємство є особливим сектором економіки, який утворюється сукупністю малих підприємств і тому є специфічною суспільною формою дрібного виробництва в умовах ринку.

Таким чином, дрібне виробництво як особливий уклад за розміром характеризує організаційно-технічну сторону виробництв (площину продуктивних сил), а мале підприємство — його соціально-економічний вимір [2].

Разом із тим необхідно зауважити, що розвиток малого бізнесу в Україні в повній мірі неможливий через низку проблем, які можна виділити.

Перша проблема полягає в відсутності розмежувань в поняттях „мале підприємництво" і „малий бізнес".

Другою проблемою є відсутність єдиного визначення малого підприємництва та малого підприємства на законодавчому рівні: критерії малого підприємства, якими користуються на практиці визначено у Законі України „Про підприємства в Україні" від 27.03.1991 р., який до речі, давно вже втратив чинність; критерії суб'єктів малого підприємництва з метою державної підтримки - у Законі України „Про державну підтримку малого підприємництва"[4]; критерії суб'єктів малого підприємництва з метою застосування спрощеної системи оподаткування, обліку і звітності - в Указі Президента України „Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва" від 03.07.1998 року [3]. Взагалі немає визначення середнього підприємства.

Третя проблема - адміністративні перешкоди, а саме: проблеми з реєстрацією; недосконалість системи ліцензування; бюрократичні дії органів державної виконавчої влади; занадто велика кількість контролюючих органів, які дублюють функції; слабка підготовленість населення до підприємницької діяльності.

В останні роки малий бізнес в Україні значно поширився. Однією з основних причин такої ситуації є спрямована по відношенню до малого підприємництва податкова політика. 12.05.98 року в Україні Указом Президента "Про державну підтримку малого підприємництва" вперше було сказано про запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку і звітності, згідно з яким перед окремими категоріями платників податків постало право вибору між звичайною системою і спеціальними режимами

оподаткування. Однак це не свідчить про переорієнтацію податків з фіскальної функції на регулюючу, тут скоріше, має місце підтримка малого підприємництва з боку держави, оскільки без певної підтримки воно може загинути, і як наслідок - зменшиться збирання податків.

Ряд авторів поняття бізнесу та підприємництва і зовсім не уточнюють, тому не завжди можна розібратися, про що йдеться — про підприємництво чи бізнес. Чіткого визначення відповідних понять, на жаль, не виявлено. Не применшуючи важливості дослідження різними авторами сутності підприємництва, і зокрема малого підприємництва, можна констатувати наявність суперечливих поглядів на природу цього феномена і його сутність.

На нашу думку, мале підприємництво — це самостійна (за рахунок власних коштів) систематична інноваційна діяльність громадян-підприємців та малих підприємств на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу (надприбутку). При визначенні поняття "мале підприємництво" треба враховувати не стільки кількісні критерії (кількість працюючих, розміри капіталу, прибутку, грошового обігу, обсяги валової продукції, продажу тощо), скільки якісну характеристику. В першу чергу, треба виділяти такі якісні критерії, як правова незалежність, єдність права власності та безпосереднього управління фірмою; безпосередній характер відносин між хазяїном (господарем) та робітником; повна відповідальність за результати господарювання; невеликий ринок збуту; сімейне відання справою тощо.

Як бачимо, суб'єктом малого підприємництва може бути лише економічно самостійний господарюючий суб'єкт, який самостійно розпочинає і здійснює (чи з залученням найманої робочої сили) виробництво, надання послуг.

Систематизуючи результати численних визначень малого підприємництва,

основні поняття, та критерії, які характеризують підприємництво, можна згрупувати таким чином:

Таблиця 1. Визначення суб'єктів підприємницької діяльності

Автор	Джерело	Визначення	Примітка
Р. Кантільйон	Essai sur la nature du commerce en general/Ed. And transl. By H. Higgs. – L., 1931. -р. 29-32	Підприємець - це будь-який індивід, здатний до передбачення, який бажає брати на себе ризик, спрямований у майбутнє, чиї характеризуються сподіванням отримати дохід та готовністю до витрат и характеризуються сподіванням отримати дохід та готовністю до витрат	Підприємці - ремісники, купці, селяни; головна риса - готовність до ризику
А. Сміт	Исследование о природе и причинах богатства народов. -М.: Соцекгиз, 1962. - с. 332	Підприємець - власник. Мета підприємницької діяльності - одержання підприємницького доходу.	Схильність до переоцінки значення праці й недооцінки бізнесу
Верховна Рада	Про підприємства в Україні: Закон України від 27 березня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. -1991.- №24.-ст..272	Малі підприємства - це організаційно-економічний вид підприємств, які кваліфікуються за показниками чисельності зайнятих працівників з градацією за сферами діяльності	
Президент України	Указ Президента "Про спрощену систему оподаткування , обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва" від 03.07.1998 р. № 727/98.	Суб'єкт малого підприємництва - зареєстровані у встановленому порядку фізичні особи, які займаються	Критерії МП - вид діяльності, середньоспискова чисельність працюючих та

Верховна Рада	Закон України від 19.10.2000 р. № 2063 -III „Про державну підтримку малого підприємництва	підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи, а також юридичні особи - суб'єкти підприємництва будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний період не перевищує 50 осіб і обсяг виручки від реалізації за рік не перевищує 1 млн грн	обсяг валового доходу за рік
Кабінет Міністрів	Декрет № 13-92 у частині, що не втратила чинності; Декрет Кабінету Міністрів України від 20.05.93 р. № 56-93 „Про місцеві податки і збори; Указ президента України від 28.06.99 р. № 761/99 „Про впорядкування механізму сплати ринкового збору" (за текстом - Указ № 761/99); Інструкція № 12	Приватні підприємці - підприємці, валовий дохід від самостійного здійснення підприємницької діяльності або з використанням найманої праці за останні 12 календарних місяців, не повинні перевищувати 7 тис. неоподатковуваних мінімумів (на сьогодні це - 119, 0 тис. грн.); кількість осіб, які перебувають у трудових відносинах з приватним підприємцем, включаючи членів його сім'ї, які беруть участь у підприємницькій діяльності, не перевищує 5 осіб	Критерії МП — вид діяльності, середньоспи-скова чисельність працюючих та обсяг валового доходу за рік

Все викладене дає підстави запропонувати критерії віднесення суб'єктів підприємницької діяльності в залежності від обсягу реалізації за рік, до мікропідприємств, малих підприємств, середніх та великих підприємств.

Таблиця 2. Шкала суб'єктів малого підприємництва, що пропонується з урахуванням розміру бізнесу

Категорія підприємства	Обсяг продажу (виручка) за рік (грн.)	Середньоспискова чисельність працюючих (чоловік)
Фізичні особи	50000-200000	2-10
Мікропідприємства	до 500 000	до 10
Малі підприємства	до 1000 000	до 50
Середні підприємства	до 5 000 000	від 50 - 200
Великі	Понад 5 000 000	більше 200

Отже, для визначення відповідних категорій малих підприємств, ми використали два критерії: середньоспискову чисельність працюючих та обсяг виручки за рік.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що сучасний розвиток малого підприємництва в Україні в цілому характеризується відсутністю сформованої законодавчої бази, яка б чітко визначала критерії визначення малих підприємств. Узагальнюючи проведену нами роботу, можна дати визначення: Малий бізнес — це діяльність будь-яких малих підприємств та окремих громадян (фізичних осіб) з метою одержання прибутку.

Малі підприємства — це організаційно-економічний вид підприємств, які, кваліфікуються за показником чисельності зайнятих працівників за обсягом виручки та за сферами діяльності.

З огляду на це основними напрямками розробки державної стратегії сприяння розвитку малих підприємств є в першу чергу , усунення протиріч в

законодавстві, створення механізмів фінансового забезпечення малих підприємств; стимулювання створення об'єктів інфраструктури малих підприємств.

Успішність розробки та реалізації заходів державної політики в цій сфері має визначити перспективи розвитку малого підприємництва в Україні.

Література

1. Варналій З.С, Кузнецова І.С. Державна регуляторна політика у сфері малого підприємництва. - К.: Ін-т екон.прогнозув., 2002. - 104 с
2. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. - К.: Т-во „Знання”, КОО, 2001.
3. Указ Президента "Про спрощену систему оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва" від 03.07.1998 р. № 727/98.
4. Закон України від 19.10.2000 р. № 2063 - III „Про державну підтримку малого підприємництва „
5. Анчишкин А. Наука – техника – экономика. – 2-е изд. – М.: Экономика, 1989. – с. 12.
6. Воротіна Л.І. Розвиток підприємництва в економіці України // Вісник Київського університету. Економіка. - Вип.. 1. - К., 1994. - с. 40.
7. Куликов В., Латышева Г., Николаев А. Образование финансово-промышленных групп (необходимость, цели и механизмы)// Российский экономический журнал. – 1994. - № 1. – с. 16.